

Vaarwel *Migrantenstudies*

*Jan Rath**

1.

Kortelings bereikte mij het bericht dat het tijdschrift *Migrantenstudies* ophoudt te bestaan. Bij de oprichting droomde de uitgever nog van drommen, elkaar voor een abonnement verdringende welzijnswerkers, streetcorner workers, brugfunctionarissen, minderhedenconsulenten, diversiteitsmedewerkers, studenten minderhedenkunde, coördinatoren minderhedenbeleid en noem al die nieuwe functies maar op. *Migrantenstudies* kreeg inderdaad snel een tamelijk stabiel lezerspubliek, zowel in de grote steden als in de provincie, maar het zou overdreven zijn om dat publiek te duiden in termen van 'drommen'. Of het aantal abonnees inderdaad zo laag was als de uitgever ons telkens weer voorhield, waagden wij te betwisten. Volgens onze informatie lagen die aantallen keurig op het niveau van andere Nederlandstalige sociaal-wetenschappelijke tijdschriften. Maar toegegeven, wij beoordeelden die cijfers natuurlijk niet met de commerciële meetlat van de verkoopmanager. Over recente gegevens kan ik niet beschikken, maar ik veronderstel dat het abonneebestand in de loop der tijd niet is gegroeid, maar eerder zal zijn gekrompen. Dan is het pleit gauw beslecht. En wees eerlijk, *Migrantenstudies* is niet het enige tijdschrift dat heden ten dage het veld moet ruimen, eerder hebben we de *Sociologische Gids*, de *Katholieke Illustratie* en de *Lach* moeten begraven, en binnenkort valt het doek voor het meidenblad *Fancy*. Aldus bezien valt niet zoveel bijzonders over de opheffing te vertellen.

Toch is het interessant om even bij dit moment stil te staan. Enkele vragen doemen op. Was *Migrantenstudies* eigenlijk wel zo belangrijk? En zo ja, voor wie en wanneer? Is het niet toevallig en misschien zelfs heel jammer dat het tijdschrift ophoudt nu er een kaalslag in de 'minderhedensector' plaatsvindt? Hoe moet het nu met al die wetenschappelijke onderzoekers, studenten en andere geïnteresseerden in kwesties ter zake van internationale migratie en etnische verhoudingen, waar moeten zij hun kennis vandaan halen? Wat zegt de opheffing over de stand van het 'minderhedenonderzoek', zoals dat inderijd nog heette. In het vervolg van dit bescheiden artikel presenteer ik enkele overpeinzingen.

2.

De oprichting van *Migrantenstudies* vond plaats in een periode waarin de overheid, de wetenschap, en tal van andere maatschappelijke instellingen zoals de vakbeweging, de politie, het onderwijs en noem maar op, een fundamentele omslag maakte in de benadering van nieuwkomers als tijdelijke vreemdelingen naar nieuwkomers als heuse immigranten. Ging de rijksoverheid er tot 1980 officieel nog van uit dat de buitenlandse arbeiders uit het gebied rond de Middellandse Zee en de rijksgenoten uit de overzeese gebiedsdelen eigenlijk gewoon passanten waren die weldra zouden terugkeren, vanaf dat jaar gold het parool dat deze mensen waren gekomen om te blijven. Deze omslag in het denken gaf aanleiding tot een reeks van nieuwe beleidsinterventies op uiteenlopende maatschappelijke gebieden. In rap tempo verrees een omvangrijke en wijdvertakte minderhedenindustrie die zich met elan richtte op de integratie van nieuwkomers. Er werd toen nog gesproken over 'integratie met behoud van eigen cultuur', ofschoon het meeste geld toen gewoon ging naar het verkleinen van klassen en meer politieagenten. (Jawel beste lezer, slik niet alles voor zoete koek wat tegenwoordig – veelal ongehinderd door kennis van zaken – wordt beweerd over de beleidsinspanningen van die tijd. Wist u dat toentertijd heftig gedebatteerd werd op radio en televisie, in *de Volkskrant* en de *NRC* over assimilatie, de (in)comptabiliteit van culturen, en de 'tijdbom' van de tweede generatie? Daar had men geen *sweeping statements* over een 'multiculturele drama' voor nodig. Maar ja, allemaal vergeten, hè.)

In de jaren tachtig, toen een generatie van jonge onderzoekers naar voren trad juist op het moment dat de universiteiten moesten bezuinigen, vonden velen emplooi in deze nieuwe onderzoeksbranche. Natuurlijk waren zij inhoudelijk gemotiveerd, gedreven door de nieuwsgierigheid die wetenschapsbeoefenaars kenmerkt, en sommigen waren buitendien een tikkeltje begaan met het tragische lot van de etnische minderheden, maar de arbeidsmarktomstandigheden droegen zeker aan de vorming van deze niche bij. Zo bezien was het allerm minst toevallig dat het uitsluitend jonge honden waren die het tijdschrift *Migrantenstudies* oprichtten (zie Fase & Rath, 1995). Niemand van de acht redactieleden van het eerste uur was gepromoveerd en enkelen hadden niet eens een academische titel. Pas na verloop van tijd veranderde dit en op zeker moment namen ook hoogleraren zitting in de redactie.

Er is dus een groep onderzoekers wier carrières parallel liepen aan de ontwikkeling van het tijdschrift. Dit geldt in ieder geval voor mijzelf, maar er zijn nog tal van anderen – en heus niet alleen (oud)redactieleden. De meesten van die onderzoekers van het eerste uur zijn inmiddels aardig gestegen in de universitaire pikorde en zij zijn aldus in staat om een flinke stempel te drukken op de onderzoeksagenda van vandaag. Of dit nu dankzij of ondanks *Migrantenstudies* is is lastig vast te stellen, evenmin of de opheffing van het tijdschrift een *hiccup* in de loopbaan van de huidige redactieleden inluidt. Ikzelf heb er in ieder geval geen nadeel van gehad en het redactiewerk hielp mij vooral om een snel overzicht te krijgen van wie wat deed. Misschien treedt ooit een masterstudent naar voren die het interessant vindt om uit te zoeken of

het lidmaatschap van de redactie van een wetenschappelijk tijdschrift fungeert als een springplank op de arbeidsmarkt.

3.

Bij de oprichting van *Migrantenstudies* werd bepaald dat het tijdschrift een wetenschappelijk karakter zou hebben. De uitgever had in eerste instantie een tijdschrift in gedachten dat een publiek van hoogopgeleide praktijkmensen zou bedienen, en aangezien het een groeisector betrof moest dat een schot in de roos zijn. Maar destijds wemelde het van de meer welzijnsachtige periodieken en de vraag was wat zo'n nieuw blad daar nog aan kon toevoegen. Een Nederlandstalig wetenschappelijk tijdschrift was er echter nog niet. De oprichting van *Migrantenstudies* kan in zekere zin worden gezien als een belangrijke mijlpaal in de professionalisering van dit sociaalwetenschappelijke specialisme (Rath, 2001).

Deze keuze voor een wetenschappelijk profiel had wezenlijke gevolgen voor de inhoudelijke koers en voor het lezerspubliek. Uit allerlei lezersonderzoeken bleek dat een flink deel van het abonneebestand niet uit wetenschappelijke kring kwam, en ook dat er veel instituutabonnementen waren: de sosjale akademie en het bureau van de minderhedencoördinator uit Heerlen, bij wijze van spreken. Verder waren er toentertijd nogal wat studentenabonnementen.

In hoeverre was *Migrantenstudies* in staat zijn lezerspubliek vast te houden? Wie zich vijftientig jaar geleden wilde laten informeren – op een verstandige manier, dat wel – over migratie en etnische verhoudingen had weinig keus. Meer algemene tijdschriften zagen zulke onderwerpen soms als een modegrill, soms als een uitdrukking van tweedesoort wetenschap, in geen geval onderwerpen die veel prioriteit verdienden. Wat dat betreft had *Migrantenstudies* een sterke marktpositie. Maar allengs veranderde dit. Algemene tijdschriften publiceerden steeds vaker stukken die evengoed in *Migrantenstudies* hadden kunnen staan, in een enkel geval zelfs stukken die de kritische redactieleden van *Migrantenstudies* eerder hadden afgewezen. Maar daarmee verloor het tijdschrift langzaam maar zeker het *first movers advantage*. En met de opkomst van het internet en digitale bibliotheken werd het voor het papieren tijdschrift nog lastiger. Het kennislandschap werd, anders gezegd, steeds pluriformer en sneller, maar daardoor werd het voor *Migrantenstudies* steeds lastiger om een vaste lezerskring te bedienen.

Voor de lezers daarentegen was die pluriformiteit juist erg prettig. Wie zich over een bepaald onderwerp wilde informeren kon nu kiezen uit een keur van tijdschriften, elk met een eigen kleur, een eigen stijl, en een eigen invalshoek. *Migrantenstudies* verscheen slechts vier maal per jaar en dan was er nog slechts ruimte voor een beperkt aantal artikelen. Naarmate andere periodieken in deze markt stapten, het aanbod van artikelen groter werd en de frequentie toenam, werd het comfortabeler voor de lezer, maar werd de noodzaak van een gespecialiseerd tijdschrift navenant kleiner.

4.

De verbreding van het tijdschriftenaanbod voor lezers speelt *mutatis mutandis* ook voor auteurs. Een markt die expandeert en die lezers toestaat te shoppen, geeft ruimte aan auteurs om hetzelfde te doen. Naarmate meer algemene sociaalwetenschappelijke tijdschriften open gaan voor gespecialiseerde artikelen, komt het aanbod van kopij onder druk te staan. Onderzoekers, althans degenen die verstandig zijn, ontwikkelen een eigen publicatiestrategie. Zij vragen zich af wat ze willen vertellen; welk publiek zij met die boodschap willen bereiken; met wie zij het debat willen voeren of tot welke theorieën zij willen spreken; welke andere strategische doelen zij met een publicatie kunnen halen. Het antwoord op al die vragen is natuurlijk niet eenduidig en hangt verder af van specifieke omstandigheden. Maar het is zeker dat voor sommige strategische doelen – bijvoorbeeld het bereiken van een internationaal forum – *Migrantenstudies* niet het meest geëigende platform is.

Het gros van die onderzoekers is werkzaam in een omgeving die op haar beurt aan hen allerlei eisen stelt. Universiteiten waren vroeger bolwerken voor vrijgestelden, intellectuelen die gelijk een monnik in alle rust intellectuele arbeid verrichtten, die het één nog eens wilden uitzoeken of zich in het andere wilden verdiepen, en die pas het grotere publiek zochten als alles was gewikt en gewogen. Het spreekt voor zichzelf dat dit een ingewikkelde en tijdrovende aangelegenheid was – we hebben het hier immers over ‘wetenschap’ – maar dat gaf niet. Sterker, het kon niet anders, dacht men. Het ene jaar een boekbespreking, het andere jaar misschien een artikel in een Nederlandstalig tijdschrift, en dan eens een jaar geen publicatie, het was allemaal best, want dat zou de kwaliteit van de wetenschappelijke productie ontegenzeggelijk verbeteren. In de jaren zeventig wilden de stadsantropologen Frank Bovenkerk en Lodewijk Brunt nog wel eens tekeer gaan tegen de academische elite die zich onledig hield met, zoals zij het formuleerden, ‘schriftloos vegeteren’ (Vgl. Breed-Bruyn, 1977). Het werd deze stoute jongens niet in dank afgenomen, maar een punt hadden we wel.

Een dergelijke aanklacht zou tegenwoordig amper meer denkbaar zijn. Er is veel dood hout gekapt, de eisen zijn gigantisch opgeschroefd en medewerkers wordt jaarlijks de maat genomen. Alles moet meer en beter en sneller, in die mate zelfs dat ‘werkdruk’ een urgent probleem is geworden. De publicatie-eisen zijn niet mis: er moet veel en vaak worden gepubliceerd, maar niet alleen dat, die publicaties moeten bij voorkeur in een bepaald type tijdschriften plaatsvinden. Meer bepaald gaat het om tijdschriften uit het ISI-systeem. Dat zijn veelal Engelstalige tijdschriften met hoge drempels, zware redactie-commissies, peer-review procedures, en grote kans op veel citaties en hoge impact. Het zijn dit soort tijdschriften die zowat blind worden gezien als kwalitatief hoogwaardig en die meewegen in de internationale universitaire ranglijsten en bij interne beoordelingen. Die waardering voor ISI-tijdschriften is bepaald niet zonder problemen. Engelstalige, vooral Amerikaanse tijdschriften krijgen daar immers prioriteit boven anderstalige tijdschriften, en monodisciplinaire tijdschriften boven multidisciplinaire. Verder gaat die eenzijdige

voorkeur voorbij aan het feit dat sommige disciplines (geschiedkunde, antropologie) een traditie hebben van publiceren in boekvorm, of dat de wetenschappen in zijn geheel ook nog een maatschappelijke taak hebben. Vooral nog worden die eisen onverbiddelijk opgelegd. Voor een auteur betekent het dat publiceren in een Nederlandstalig, low-impact blad als *Migrantenstudies* eigenlijk ondankbaar werk is. Zo'n publicatie, hoe goed wellicht ook, telt in die manier van kijken niet mee. Wat dit betekent voor de toevloed van kopij naar *Migrantenstudies* laat zich raden.

Er zijn overigens wel manieren om in dat systeem mee te doen. De meest voor de hand liggende is dan het wijzigen van de voertaal van het Nederlands naar het Engels. Daarmee zou de *Journal of Migrant Studies* zich moeten positioneren in de reeks van in migratie en etnische verhoudingen gespecialiseerde Engelstalige tijdschriften, zoals het *Journal for Ethnic and Migration Studies*, *Ethnic and Racial Studies*, *International Migration Review* – om de belangrijkste drie te noemen –, *Ethnicities*, het *Journal of International Migration and Integration*, *International Migration*, en nog een paar andere. De vraag rijst of de internationale wereld zit te wachten op nog een tijdschrift. Wat zou *Migrantenstudies* nog kunnen toevoegen? Meer van hetzelfde is niet interessant. Aan de andere kant zou het tijdschrift een belangrijke troef verliezen: de sterke oriëntatie op vraagstukken in Nederland en Vlaanderen, en een deel van het lezerspubliek voor wie lezen in de Engelse taal een brug te ver is.

En wat moeten die arme auteurs nu zonder *Migrantenstudies*? Er zijn nog zat alternatieven. Naast de genoemde gespecialiseerde tijdschriften zijn er talrijke meer algemene tijdschriften. Niet in de laatste plaats wil ik dan tijdschriften noemen in de sfeer van de stadsstudies, zoals het tijdschrift *Urban Studies* of het *International Journal for Urban and Regional Research*. Die publiceren zeer geregeld over kwesties die het veld van migratie en integratie stevig raken. In het Nederlandstalige taalgebied is er de periodiek *Sociologie*, maar ook *Etnofoor*, *Focaal* en *Agora*. En natuurlijk de topuitgaven over het toponderzoek van het topinstituut NICIS.

5.

Als we de oprichting van *Migrantenstudies* kunnen duiden als een mijlpaal in de professionalisering van de migratie en etnische studies, dan moet de teloorgang een serieuze aanwijzing voor de de-professionalisering zijn. Die conclusie lijkt onafwendbaar. Toch ligt dit mijns inziens genuanceerder. Hoe zit dat? Zoals gezegd vond rond 1980 een fundamentele beleidsomslag plaats. Zoals dat zo vaak gaat in Nederland ging deze beleidsomslag vergezeld met een reusachtige onderzoeksinspanning. Want over welke groepen hadden we het eigenlijk? Hoe was hun situatie? Op wat voor problemen stuitte zij en op welke maatschappelijke terreinen was dat? En hielpen al die nieuwe maatregelen wel? Wetenschappelijk onderzoek moest op al die vragen antwoord geven en het liefst ook nog nuttige suggesties doen voor verbetering van die aanpak. In een enkel geval werd onderzoek uitbesteed omdat de minister geen

knoop durfde door te hakken en hij op die manier tijd probeerde te winnen (vgl. Biegel & Smit, 1991). Het zogenoemde minderhedenonderzoek nam al met al een geweldige vlucht, veelal gul gesponsord door de overheid, en op zekere afstand gecoördineerd door de Adviescommissie Onderzoek Minderheden (ACOM).

De beleidsgerichtheid kwam nog op een andere manier tot uitdrukking. Veel, heel veel onderzoekers in die tijd namen klakkeloos de definitie van de situatie van de overheid over (in plaats van die te problematiseren, zoals van wetenschapsbeoefenaren verwacht mocht worden; zie Rath, 1991, 1992). Kennelijk zagen zij de rol van het wetenschappelijk onderzoek eerst en vooral als het bijdragen aan de oplossing van maatschappelijke problemen en niet – zoals het hoort te zijn – het opleveren van wetenschappelijke inzichten en het vooruitbrengen van het theoretische debat.

Dat gold zelfs NWO, op papier een bolwerk van fundamenteel, ‘zuiver’ wetenschappelijk onderzoek. In het begin van de jaren tachtig begon de stichting voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO, de voorganger van NWO) aandacht te besteden aan migratie en integratievraagstukken. ZWO deed dat niet op basis van voortschrijdend wetenschappelijk inzicht, maar simpelweg omdat het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen haar dat verzocht. (Het ministerie had in dezelfde periode fondsen beschikbaar gesteld aan de universiteiten van Amsterdam en Utrecht om twee bijzondere leerstoelen in te stellen voor onderzoek naar etnische minderheden.) Dezelfde mensen die de overheid adviseerden vanuit de Adviescommissie Onderzoek Minderheden (ACOM), althans een aantal van hen, raakten nu ook betrokken bij ZWO. In 1982 nam ZWO het onderzoek naar etnische minderheden inderdaad in haar prioriteitsprogramma op, ze richtte een ‘werkgemeenschap’ op, zoals destijds gebruikelijk was, en presenteerde korte tijd later een omvangrijk onderzoeksprogramma. NWO heeft nadien nog enkele andere onderzoeksprogramma’s gelanceerd, zoals het onderzoeksprogramma voor de multiculturele en pluriforme samenleving. Daarnaast kent NWO jaarlijks grote sommen geld toe in de vorm van VENI, VIDI en VICI-prijzen aan onderzoekers.

Met het door de overheid gesubsidieerde onderzoek, de twee bijzondere leerstoelen en het door NWO bekostigde ‘fundamenteel wetenschappelijke’ onderzoek gaat dit relatief nieuwe onderzoeksgebied zich steeds meer gedragen als een echte tak van het wetenschappelijke bedrijf, met *Migrantenstudies* als ‘natuurlijke’ pendant. Maar de tijd schrijdt voort. Inmiddels wemelt het van de bijzondere leerstoelen op het gebied van migratie en etnische studies en soms op heel gespecialiseerde deelgebieden; daarnaast zijn er op zowat alle universiteiten gewone hoogleraren op het gebied van etnische studies of verwante thema’s; er bestaan diverse gespecialiseerde universitaire (en niet-universitaire) onderzoekscentra en een Europees netwerk van zulke centra, IMISCOE¹; meerdere universiteiten bieden modules, minoren en ook gespecialiseerde masterprogramma’s op het onderhavige gebied aan; er is een Erasmus Mundus Master Program (in samenwerking met internationale universiteiten)²; en ook hbo-instellingen besteden uitvoerig aandacht aan migratie- en integratievraagstukken. Vaak is aandacht voor internationale migratie en

integratie onderdeel van een gevestigde disciplinaire of interdisciplinaire aanpak.

Ik ben geneigd te zeggen dat dit evenzoveel aanwijzingen zijn voor een sterk geprofessionaliseerde tak van wetenschap, een tak dat de 'minderhedenkunde' stevig is ontgroeid. Waar *Migrantenstudies* vijftientig jaar geleden nog een onmisbaar onderdeel was, is het nu een van de vele instituties. In het licht daarvan is het wegvallen van dat tijdschrift niet zo vreselijk dramatisch.

Noten

- * Jan Rath is hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Amsterdam, verbonden aan het Amsterdam Institute for Social Science Research (AISSR) en het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES). Hij was één der oprichters van het tijdschrift *Migrantenstudies* en van 1985 tot 2002 lid van de redactie, waarvan de laatste periode als voorzitter. Zie verder www.janrath.com.

1. Zie www.imiscoe.org
2. Zie www.misoco.org

Literatuur

- Biegel, C., & Smit, V. (1991). *Sturend of gestuurd? Evaluatieonderzoek en minderhedenbeleid*. Uitgave 42. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen (COMT).
- Breedt-Bruyn, M. (1977). 'Het schriftloos vegeteren', *Sociodrome*, 3, 6-8.
- Fase, W., & Rath, J. (1995). 'Tien jaar Migrantenstudies', *Migrantenstudies*, jubileumnummer geredigeerd door W. Fase & J. Rath, 'Tien jaar Migrantenstudies', 11 (1), 2-9.
- Rath, J. (1991). *Minorisering: de Sociale Constructie van 'Etnische Minderheden'*. Amsterdam: Sua.
- Rath, J. (1992). 'De tegenbedoelde effecten van de geleide integratie van 'etnische minderheden', *Beleid en Maatschappij*, 19 (5), September/October, 252-265.
- Rath, J. (2001). 'Research on immigrant ethnic minorities in the Netherlands', in P. Ratcliffe (Ed.), *The Politics of Social Science Research. 'Race', Ethnicity and Social Change* (pp. 137-159). Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.